

Stratégiák és műveletek: Az átváltási műveletek szerepe a fordítás oktatásában és gyakorlatában

Beszámoló a Károli Gáspár Református Egyetem Fordításoktatás szakmai napjáról

2018. február 8-án – immár második alkalommal – került sor a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Karán, Dróth Júlia szervezésében a Fordításoktatás szakmai napra. A konferencia ebben az évben a MANYE Fordítástudományi szakosztályának megalakulásával kezdődött. Klaudy Kinga, a szakosztály tiszteletbeli elnöke Dróth Juliát javasolta a szakosztály elnökének, Ugrin Zsuzsannát pedig a titkári feladatok ellátására. Klaudy Kinga hangsúlyozta a szakosztály megalakulásának jelentőségét, mivel a MANYE-n belül mindig a fordítástudományi szekció a legnépesebb, ám eddig még nem alakult önálló fordítástudományi szakosztály. A megjelentek egyöntetű szavazati eredménnyel elfogadták a szakosztály megalakulását, valamint az elnök és a titkár személyét. Dróth Júlia röviden összefoglalta a szakosztály alakításának célját, kiemelve a közös szakirányú kutatások, szakmai napok és publikálások lehetőségét. Kérte a tagságot, juttassák el hozzá a működéssel kapcsolatos javaslataikat, hogy a márciusi-áprilisi szervezőbizottsági ülésen már meg lehessen tárgyalni őket.

A szavazatszámolás ideje alatt tartotta meg előadását Yang Zijian Győző, aki a neurális fordítóprogramok működési elvét hasonlította össze a többi fordítástámogató eszközzel. Bevezetésként vázolta a gépi fordítás lehetséges alkalmazási területeit, megemlítve a keresőprogramokat, az intelligens kérdezz-felelek rendszereket, az adatbányászatot. Hangsúlyozta, hogy a gépi fordítási eszközök alkalmazása során a megértés, vagy információszerzés az elsődleges cél, nem a tökéletes fordítás. A neurális fordítás újszerűsége, hogy a véges számú szabályok segítségével modellálható nyelvi kompetencián kívül, a szabályokkal kevésbé modellálható performanciát is szem előtt tartja, és a nyelvi elemeket a nyelv hálójába ágyazva természetes nyelven „kommunikál” a számítógéppel.

A szakosztály megalakulását követték a szakmai előadások. Dróth Júlia nyitó beszédében kifejtette, hogy a konferencia a fordítási stratégiák és az átváltási műveletek témakörére épült, elsősorban azzal a céllal, hogy azok jelentőségét és hasznosságát mutassa be a szaknyelvi, audiovizuális és számítógépes fordítástámogató eszközökkel támogatott fordítás és lektorálás során. Első előadóként Klaudy Kinga a magyarországi fordításoktatásban használt átváltási műveletek alkotója elmondta, hogy az ELTE fordításoktatójaként – elsősorban műfordítói, lektori és szerkesztői megjegyzések alapján – kezdte el az átváltási műveleteket indoeurópai és magyar nyelvi viszonylatban megállapítani, majd tipologizálni. Az átváltási műveletek rendszere az 1994. évi megjelenése óta (Klaudy 1994) – újabb kiadásokban is – integráns részét képezik a magyar fordításoktatási hagyományoknak. Klaudy Kinga összefoglalta az átváltási műveletek tipologizálását és megnevezési gyakorlatát a nemzetközi szakirodalomban, megemlítve Vinay és Darbelnet (1958) legrégebbi és Pym (2016) legújabb – az átváltási műveleteket megoldási típusonként definiáló – műveket. Végezetül kiemelte, hogy noha a szakirodalomban folyamatos

az igény az átváltási műveletek újra definiálására, más elvek mentén való kategorizálására, az átváltási műveletek vitathatatlan kutatási haszna és a fordításoktatásban alkalmazható eredménye, hogy segítséget ad az összegyűjtött nyelvi adatok rendszerezéséhez, a fordítói döntések leírásához, magyarázatához, előrejelzéséhez, valamint ahhoz, hogy a fordítás eredményének elemzéséből a folyamatra nézve vonjunk le következtetéseket.

Heltai Pál „Átváltási műveletek és stratégiák a magyarról angolra fordítás technikájában” című előadásában kitért a fordítási műveletek és a fordítás folyamatának összefüggéseire, azt elemelve, vajon végzünk-e fordítási műveleteket, vagy csak a fordított szöveg és a forrásnyelvi szöveg összehasonlításából tűnik úgy, hogy az eltolódásokat valamilyen műveletek eredményezik. A műveletek oktatásával kapcsolatban arra hívta fel a figyelmet, hogy fontos annak tudatosítása, milyen tényezők miatt szükséges a műveletek elvégzése. Az irodalmi és szakszövegek fordításának különbségei a műveletek eloszlásával is jellemezhetők, illetve a fordítási iránytól is függenek. Angol–magyar fordításban gyakoribb az explicitáció, míg magyar–angol fordításban több implicitáció várható. A fordítóképzés során a magyar–angol fordítás gyakorlásában célszerű kiemelni a kötelező műveleteket. A fakultatív műveletek közül érdemes kitérni néhány nyelvpártól és nyelvhasználattól függő műveletre. Hasznos, ha az implicitációt külön gyakoroltatjuk, mivel a hallgatók hajlamosak a túlfordításra, gyakran előfordul, hogy nem mernek kihagyni (érvényesnek mutatkozik az aszimmetria-hipotézis). A túlfordításra hajlamosít a magyar szövegek redundanciája is. Végezetül kiemelte, hogy még vizsgálandó, milyen hatással van a műveletek tanítására a párhuzamos szövegek használata és a fordítói memória.

A következő előadó, Ugrin Zsuzsanna az átváltási műveletek és a kohézió oktatása közötti összefüggéseket elemezte. Fordításoktatási tapasztalatait összefoglalva elmondta, hogy napjainkban a hazai fordítóképzésekben a hallgatók általában már tanulmányaik legelején megismerik az átváltási műveletek sorát, amelyeket az alapozó fordítástechnika órák keretében, változatos műfajú és tematikájú szövegeken gyakorolnak. Ezután következik a szakfordítóképzésekben a szakszövegek fordítása, valamint – többnyire ehhez kapcsolódóan – a fordítástámogató eszközök használatának elsajátítása. Mivel a fordítástámogató (CAT) eszközök elsődleges célja a fordított (szak)szövegek lexikai és mondat szintű konzisztenciájának biztosítása (egységes terminológia, az ismétlődések következetes kezelése), a használatukat gyakoroltató szövegekben is ezek a tulajdonságok kerülnek előtérbe. Ennek következménye, hogy a hallgatók a képzés során ritkán vagy sohasem találkoznak olyan fordítói dilemmákkal, amelyek abból adódnának, hogy egyes átváltási műveletek végrehajtását kifejezetten megnehezíti a mondatonként szegmentált CAT-es környezet. Ugyanakkor a számítógéppel támogatott fordítási folyamatban egyrészt erősebben hatnak a forrásmondatok szintaktikai megoldásai, másrészt kevésbé észlelhetőek a szövegkohézió szupraszegmentális elemei. Így keletkezhetnek olyan célszövegek, amelyekben a terminológiai helyesség ellenére e környezet negatív hatásai is érezhetőek. Ugrin Zsuzsanna előadásában bemutatta azokat az átváltási műveleteket, amelyek mondatokon, szegmenseken átítelve biztosítják a szöveg globális kohézióját; konkrét példákkal illusztrálva azokat a szövegtípusokat, -műfajokat és -fajtákat, ahol a kohézió szerepe különösen fontos. Végezetül ismertette folyamatban lévő kutatását a CAT-tel és anélkül készített hallgatói diploma fordítások grammatikai kohéziójának összehasonlításáról, valamint a mondatnál magasabb szintű fordítási problémák néhány lehetséges megoldását.

Kovács Tímea Az átváltási műveletek a jogi szakfordításban című előadásában a jogi szaknyelv fordítása során alkalmazható átváltási műveleteket elemezte. Fő szempontja az volt, hogy az ebben a regiszterben kötelezően vagy fakultatív módon alkalmazott műveletek mennyiben feleltethetők meg a Klaudy Kinga által vázolt tipológiai felosztásnak. Előadásában először összefoglalta az angol és magyar nyelvű jogi szaknyelvi regiszter főbb jellemzőit, majd bemutatta a sokrétű jogi szaknyelvi szövegek lehetséges – fordítástechnikai szempontból

jelentős – tipologizálását. Előadásában saját példákkal illusztrálta a jogi szaknyelvi szövegek fordítása során – elsősorban az előíró, rendelkező szövegek esetében – a magyar és angol nyelv explicit és implicit performatívumok kifejezésére használt eltérő nyelvi eszközöket (például: „a Bíróság meghozza az alábbi ítéletet” / „it is ordered and adjudged”). Tudatosítani kell a szövegek fordítása során, hogy a pragmatikai ekvivalencia megteremtése érdekében milyen nyelvi (grammatikai) eszközök állnak a fordító rendelkezésére, és milyen műveletek elvégzése szükséges. Felhívta a figyelmet arra, hogy a jogi szaknyelvi regiszterre specifikusan jellemző pragmatikai hatás elérése érdekében a fordítók grammatikai műveleteket, elsősorban cseréket alkalmaznak, de azok eredménye nem grammatikai, hanem pragmatikai szintű. Ennek megfelelően azt javasolta, hogy az egyes szaknyelvek fordítás során alkalmazott specifikus átváltási műveleteit hatásuk alapján soroljuk öt kategóriába (stílus, szöveg, struktúra, lexika, felszíni elemek).

Juhász Koch Márta és Sereg Judit előadásukban a filmfordítás során alkalmazott átváltási műveletek sajátosságait és oktathatóságát vizsgálták. Véleményük szerint az audiovizuális fordítások során az átváltási műveletek segítségével áthidalhatóak a fordítás folyamatában alkalmasan együtt funkcionáló nyelvek rendszerének, nyelvhasználatának, kulturális kontextusának, szövegösszhangjának különbségei, lehetővé válik a tudatos választás. Példákkal illusztráltak azokat a fordítás során fakadó nyelvi és nem nyelvi szempontú nehézségeket, például a dialógusok szövege és a képi megjelenítés közötti konzisztenciát („Do not be a square.” / „Ne légy kocka.”), az elmondott szövegrészek hosszúságát vagy az idiomatikus kifejezésekből, akár nyelvi hangzásból adódó helyzeti humort, amelyek sajátosan jellemzik az audiovizuális fordítást. Összefoglalójukban kiemelték, hogy az audiovizuális fordítás oktatásában az átváltási műveletek tágabb értelmezése a leghasznosabb, mivel olyan eszköztárat ad a hallgatóknak, amellyel megnő a választási lehetőségek száma, illetve segít tudatosítani, hogy nem csupán egyetlen *jó megoldás létezik*, ugyanakkor elősegíti az adott keretek közötti legjobb megoldás kiválasztását.

Denave Alizée előadásában az átváltási műveletek és a lektorálás gyakorlati kapcsolatát elemezte. Gazdasági cég fordító-lektoraként szerzett tapasztalatai alapján példákkal illusztrálta a francia–magyar nyelvi viszonylatban leggyakrabban megjelenő fordítási hibákat (például a szenvedő szerkezetek túlzott használata), amelyek az átváltási műveletek nem megfelelő alkalmazásából adódnak. Előadásában rámutatott arra, hogy az átváltási műveletek egyrészt segítik a fordítási hibák felismerését és javítását, másrészt pedig segítségükkel a lektor szakember könnyebben tudja elmagyarázni a megrendelőnek/fordítóknak, miért is döntött az adott szövegrészlet javítása mellett.

Dróth Júlia az előadások összegzéseként kiemelte, hogy az átváltási műveletek oktatása révén hallgatóink egyrészt gyakorolhatják a tudatos fordítói döntéseket, másrészt elsajátíthatják a fordítástechnika szaknyelvének egy részét. Ez történhet akár fordítástechnika kurzus témaként, de felhívhatjuk a figyelmet az átváltási műveletek típusaira a pragmatikai szempontú fordításelőkészítés után, induktív módon is. A szervezők tervei szerint a konferencián elhangzott előadások megjelennek a *Modern Nyelvoktatás* fordítástudományi különszámában.

IRODALOM

- Vinay, J. P. – Darbelnet, J. (1958): *Comparative Stylistics of French and English*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Loh, D. (1958): *Translation: Its Principles and Techniques*. Beijing: Times Publishing.
- Pym, A. (2016): *Translation Solutions for Many Languages: Histories of a flawed dream*. London: Bloomsbury.